Geç Dönem Osmanlı'da Kürt-Ermeni İlişkileri

Ayhan Işık

> *"Kürtlerle Ermeni vatandaşlar arasında kardeşliği kuvv*etlendirmekten, var *olan yapıyı sağlamlaştırmaktan bahsedildikçe hatırıma* -bilmem neden- daima *o zamanlardan beri üzerinde anlaşmazlık olan bir mesele olarak kalmış, her iki tarafça senelerden beri şikâyet sebebi olmuş arazi meselesi gelir. Bu işin halledilmesi için maddi ve tabii çıkarlara dayanan bir uzlaşma meydana getirilmezse, bu iki unsurun birbirinin elini sıktıkça daima, önlerindeki eski anlaşmazlık çukuruna istemeyerek bakmalarından ve böylece bu ölü meselenin ruhsuz cesedinden, anlaşmazlığının zehrinden her iki tarafın manevi bir gıda bulmasından endişe ederim".*[1]

Hüseyin Şükrü'nün 1913 yılında Roj-i Kurd dergisinin 4. sayısında yazdığı makaleden bir alıntı olan yukarıdaki pasaj, aslında Kürt-Ermeni meselesinin yüz yıl öncesinden günümüze pek değişmediğini, hala *maddi ve tabii çıkarlara* dayalı bir çözüm beklediğini ve temelinin toprak olduğunu çok iyi bir biçimde sıralayarak özetlemiş. Her iki toplum arasında hakkaniyetli bir yüzleşme gerçekleşmedikçe yüz yıl önce ifade edildiği gibi, birbirlerinin elini her sıktıklarında çözümsüzlüğün *çukurundan* çıkamayacaklardır. 2015 yaklaşırken, 1915 Ermeni Soykırımı'nda kimlerin asıl olarak rol aldığı, hesap verip vermedikleri tartışmaları da bu minvalde hız kazanıyor. Devletin bir siyaseti olarak soykırımı inkâr, sürekli kullanılagelen bir yöntemken, devletin farklı kurumları ve benzer fikirde olan yazarlar son yıllarda 1915 felaketinin müsebbibinin Kürtler olduğunu farklı mecralarda gündeme getiriyor. Oysa bunun bir Osmanlı devlet siyaseti olduğu ve uygulamada birçok farklı etkeni hesaba kattığı farklı kaynaklardan biliniyor. Kürdistan'da dönemin Aşiret alaylarının rolü ve eşrafın etkisini de devlet siyasetiyle birlikte ele almak gerekir, fakat bu yaklaşım hiçbir şekilde Kürtlerin, özellikle aşiret liderleri ve eşrafının 1915 Soykırımı'ndaki rollerini gerekçelendirip yok saymamıza neden olamaz. Kürtler büyük felakette rol aldılar. Bir kısmı Hamidiye Alaylarının devamı olan Aşiret alaylarıyla bu katliamlara katıldı. Kürdistan'daki bir kısım eşraf, Osmanlı devletinin bürokratlarıyla anlaşarak bu felakettin uygulayıcılarından oldu ve Ermeni mallarına el koydu. Kimi Kürtler de dini inançlarının Ermenilere karşı oluşturduğu önyargıyla en yakın komşularına bu gaddarca zulmü yapmakta bir çekince görmediler. Dinleri, Ermenileri öteki olarak kodladığından, dönemin Osmanlıcı ve panislamist ideolojisinin de tesiriyle onları sürmeye, öldürmeye, yok etmeye sebebiyet verebiliyordu. Kürtlerin bir kesimi de Ermeni komşularını saklayıp korudular, ama trajik bir şekilde yaşadıkları yerleri terk edip istemeyerek de olsa daha güvenli yerlere gitmelerin sağladılar.

---

1 Kürdoloji Çalışmaları Grubu, Roj-*î* Kurd 1913, İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, 2013.s. 301

Oldukça karmaşık ve hâlen yüzleşilmemiş, etkisi her yönüyle varlığını sürdüren bir konu eğer çözülmezse, yazarın ifadesiyle meselenin zehrinden kimileri 'gıda' üretmeye devam edecektir. Fakat bu kısa yazı hem günümüzü hem de 1915'i değil öncesini, 1915'in hemen öncesindeki dönemde Kürt-Ermeni ilişkilerinin ve Osmanlı devletine karşı konumlanmalarının kısa bir analizini yapmayı amaçlamaktadır. İki toplumun ilişkilerinin bozulma sebepleri nelerdi, iç ve dış siyasetin buna etkisi neydi? Her iki toplumun fertlerinin, yine entelektüellerinin bunu engellemeye dönük tavırları nelerdi, Kürtlerin Ermenilerle ilişkilerinde farklı kutuplara ayrılmasının sebebi neydi? Yazı, bu sorular çerçevesinde yaklaşık yüz yıldır hem 1915 öncesi hem de soykırım süreciyle neden yüzleşilmediğinin kökenlerini elden geldiğince tartışmayı amaçlamaktadır.

I-)

Kürtler ve Ermeniler çok uzun bir zaman boyunca farklı dinlere mensup iki toplum olarak aynı topraklarda birlikte yaşadılar. Her iki toplumun birbirleriyle ilişkileri, hangi toplumun siyasal olarak egemen olduğu ve egemen olana yakın olduğuyla bağlantılı olarak hem uzlaşmacı hem de çatışmalı bir şekilde cereyan etti. İktidara yakınlık o toplumun diğerini sindirmesine ve baskı kurmasına sebebiyet verdi. Aynı durum baskı altındaki toplumun diğer gruba karşı direnmesini de beraberinde getirdi. Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında bu toplumlar arasında Kürtler Müslüman olmalarından dolayı genel itibariyle daha avantajlı ve güçlüydüler. Ermeniler büyük oranda Kürt emirliklerinin koruması altında Kürdistan'da/Batı Ermenistan'da yaşamlarını sürdürdüler. Etnik anlamda iş bölümünün varlığını da hesaba kattığımızda her iki toplumun birbirlerini tamamlayan bir pozisyonda olduğu ifade edilebilir. 19. yüzyıla kadar bu ilişki biçimi büyük değişiklikler göstermeden bu hâliyle devam etti.

19. yüzyıl Osmanlı devletinin merkezileşme siyasetinin hız kazandığı bir süreçtir. Yüzyılın başından itibaren başta askeri alan olmak üzere çok yönlü bir reformlar sürecine girildi. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla birlikte imparatorluktaki gayri-Müslimler açısından Batılı güçlerin baskısıyla kimi düzenlemeler yapıldı. Yerellerdeki güçlerin etkin olduğu Ayanlar *Dönemi* sona ererken devlet, modern bir kimlikle yapısal olarak dönüştürülerek yeniden organize edilmeye başlandı. Ekonomik açıdan da Kapitalist dünyanın kurallarına dâhil olmaya başladı. İmparatorluk, hem Doğuda (Mısır da buna dâhil) hem de Batı'da merkezileşme adımlarını attığı vakit ciddi sorunlarla karşılaştı.[2] Sırplar ayaklanıp Yunanlılar Balkanlarda Osmanlı'dan ayrılırken, Kürt emirlikleri de devletin merkezileşme uygulamalarına ve 16. yüzyıldan beri süregelen yerel imtiyazlarının yok sayılmasına karşı isyan ettiler.[3] Bu durum yaklaşık elli yıl devam etti. 1847'de Cizîra Botan emirliğinin ortadan kaldırılması ve Emir Bedirhan isyanının bastırılması en etkin Kürt siyasal organizasyonunun ortadan kalkması anlamına da geliyordu.[4]

---

2 Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600*-1908, c 2 (İstanbul: Cem Yayınları, 2000) s.73-170.

3 Janet Klein, *Hamidiye Alayları - İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aş*iretleri. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

4 Ahmet Kardam, Cizre-*Bohtan Beyi Bedirhan: Direniş ve İsyan yılları*, 2. baskı, Dipnot Yayınları 106 (Ankara: Dipnot Yayınları, 2011).

Bu merkezileşme siyasetiyle birlikte, Kürdistan'ın büyük emirliklerle yönetilmesi süreci son buldu ve bölgenin gayrimüslim toplumlarının bu emirlikler altında sürdürdükleri yaşamlarının ciddi bir şekilde değişmesine sebebiyet verdi. Devlet merkezileşmeyle daha düzenli ve daha fazla vergi talep edip aynı zamanda orduyu da bu eksende yeniden organize ederken, Kürt emirlikleri devlete karşı yüzyıllardır çatışmalı da olsa bir biçimde sürdürdükleri statülerini yitirdiler. Emirliklerin ortadan kalkmasının ardından devlet, yerele kendi bürokratlarını konumlandırsa da, Kürtlerin Kürdistan, Ermenilerin Batı Ermenistan olarak adlandırdıkları bu geniş coğrafya, ciddi çatışma ve karmaşalara sahne oldu. Devlet merkezileşmeyi isterken tersi bir biçimde bölgenin hiç de kontrolüne girmeğini fark etti. Şöyle ki emirlikler birçok aşireti aynı çatı altında toplayarak bir konfederasyon oluşturuyordu. Fakat emirliklerin, devletin merkezileşme siyasetiyle ortadan kaldırılması, bu çatı örgütlerinin dağılmasına neden oldu. Dolayısıyla Kürtler ve Ermeniler siyasi otoritenin pek olmadığı görece serbest bir ortamda kaldılar. Belli başlı Kürt emirliklerinin yıkılması sonrası doğan boşluğu sayısız Kürt aşireti ve hemen ardından şeyhi doldurmaya başladı. Ermeniler daha önce emirlere vergi veriyorken, bu sürecin sonunda Kürt aşiretlerinin baskısıyla karşılaşıp ayrıca vergi vermeye zorlandılar ve ekonomik olarak giderek zayıflamaya başladılar. Yine aynı dönemde çoğunluğu göçebe olan Kürt aşiretleri, Osmanlı'nın merkezileşme siyaseti çerçevesinde devletin baskısı ve/veya diplomasisiyle iskâna zorlandılar.[5] Devlet bu uygulamasıyla üç temel sonuç elde etmek istiyordu, birincisi toprağın değerlenmesi nedeniyle ekonomik kaynağın kontrolü, diğeri iskân ile birlikte nüfusun kontrolü ve son olarak da verginin kontrolü… Dolayısıyla hayvancılıkla geçinen aşiretler iskâna zorlandıklarında, siyasal alanın boşluğundan da faydalanarak yerleşik olan ailelerin, Ermenilerin ve Kürt köylülerin topraklarını gasp etmeye başladı. Osmanlı'nın ekonomik dönüşümü, devletin merkezileşmesi ve tarımın kapitalist pazara açılması nedeniyle devlet, aşiretlerin bu toprak gaspını hem kontrolü sağlayacağından, hem daha fazla ürün ve vergi almayı hesapladığından görmezden geldi. Yaşananlar doğal olarak Ermenileri bir seçim yapmaya zorladı. Her an karşılaştıkları ve topraklarına el koyan aşiretlere karşı Ermeniler, merkezileşmeye çalışan Osmanlı devletinin yerel memurlarına daha fazla yaklaştılar ve dilekçelerle Kürt aşiretleşirini saraya şikâyet ettiler. Bu durum devlet için bulunmaz bir fırsattı; şöyle ki devlet Kürdistan'da otoritesini ikame ederken iki toplumun bu çelişkilerinden olabildiğince faydalandı. Devlet, Ermenilerin şikâyetlerini takip ederek bir yandan iskâna zorladığı Kürt aşiretlere baskı kurmaya ve savaş açmaya başladığında Kürtler bunun sebebinin devletin otoritesini kurmak istemesinin yanında Ermeni şikâyetleri olduğunu da biliyordu. Ama aynı devlet diğer yandan şikâyetlerini Düvel-i Muazzama'ya ulaştırıp Osmanlı üzerinde baskı kurmasına neden olan Ermenilerin bu biçimiyle cezalandırılmasını da destekliyordu. Dolayısıyla Ermeni toplumuna dönük baskılar daha fazla artıyordu. Aynı şekilde devlet, imparatorluk içindeki gayri-Müslimlerin milliyetçi fikirleri nedeniyle ayrılmalarının Ermenileri de etkileyeceğini düşündüğünden, Kürt aşiretlerin Ermenilere yönelik şiddetinin sürmesini hem teşvik ediyor hem de destekliyordu. Ki bunu büyük oranda yereldeki bürokratları aracılığıyla planlayıp gerçekleştiriyordu.

Bu durum *'93 Harbi* olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı sonrası yapılan 1878 Berlin kongresine kadar devam etti. Bu kongrede 1864 sürgünüyle Osmanlıya gelen ve Ermenilerle

5 Janet Klein, *Hamidiye Alayları - İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri* (Istanbul: İletişim yayınları, 2013). s. 237-240

benzer yerlerde ikamet eden Çerkezlerin de Ermenilere saldırmaları Kürtlerle birlikte ele alınarak 61. madde olarak bilinen bir karar alındı ve Düvel-i Muazzama'nın baskısıyla Osmanlı devletinin Ermenileri bu iki toplumun baskısından koruması ve Vilayet-i Sitte'de[6] reform yapması istendi. Osmanlının kurnaz diplomasisi burada da kendini gösterdi. Ermeni katliamlarının bizzat planlayıcısı ve destekçisi olan devlet, Batılı devletlerin yanında, hakemlik pozisyonuyla Ermenileri koruyan bir konumda yer aldı. Fakat özellikle Balkanlar'da toprak kaybetmekten kurtulamadı. Neredeyse yarıya yakını gayri Müslim bir nüfusun olduğu imparatorluk artık büyük oranda Müslüman bir imparatorluğa dönüşmüştü. Nüfustaki bu değişim doğal olarak Osmanlı'nın iç ve dış siyasetine de yansıyacaktı. Osmanlıcılık fikriyatıyla dış ve iç siyasetini belirleyen devlet, bu kongre sonrası Balkanların büyük kısmının kontrolünü yitirdiğinden siyasetini daha çok sınırları içinde kalan Müslümanların birliği (İttihad-ı İslam) üzerinden yapmaya başladı.

Dolayısıyla Osmanlı sultanı II. Abdulhamid, Berlin kongresinde alınan kararları uygulamak konusunda pek gönüllü olmadı. Balkanlardaki topraklar gibi, imparatorluğun doğusunun da Ermeniler aracılığıyla ve büyük devletlerin desteğiyle koparılacağını düşünüyordu. Bunun üzerine sultan, İslam birliği üzerinden neredeyse bir asırdır devlet ile çatışma içinde olan Kürtlere yaklaşırken, Ermenileri devlet için bir iç tehlike kategorisine yerleştirdi. Devlet siyasetindeki bu değişim, Ermenileri sadece payitahttaki patriklik eliyle saraya sunulan şikâyet dilekçelerinin beklentisine hapsetti. François Georgeon, Abdulhamid'in bu tercihinin sebebini, kaybedilen ve elde kalan toprakların bir muhasebesi sonucu tercihini *İttihad-ı İslam* anlayışından yana koymasına bağlar.[7] Abdulhamid ile Kürtler arasındaki bu ittifak sadece devletin istediği bir iç siyaset değildi. Kürtler de bu ittifakı istediler çünkü Berlin kongresi sonrası Batılı devletlerin, Özellikle Rusların Ermenilere "ilgisinin" Kürtlerde, yaşadıkları toprakların ellerinden alınacağı kaygısına neden olmuştu. Abdulhamid'in Kürtlerle ittifakı da içerde hem Kürtleri kontrol etmenin bir aracı, hem Ermenilere karşı çelişkileri sürekli gündemde tutarak onları istediği zaman harekete geçirebileceği bir güç olarak düşünmesi sebebiyleydi. Dış siyaset açısından da Kafkaslardan ve Balkanlar'dan imparatorluğu zorlayan Rus tehlikesine ve aynı zamanda doğu sınırındaki İran'a karşı Kürtlerden bir "tampon" güç oluşturmak içindi. Birçok tarafı olan bu ittifakın Abdulhamid'e cazip geldiği ve Kürtleri Ermenilere tercih ettiği aşikâr. Yoksa Osmanlı devleti yüz yıla yakındır savaştığı Kürtleri neden devlet için milleti-sadıka olarak bilinen Ermenilere tercih etsin?

II-)

Berlin Kongresi sonrası Osmanlı devletinin verdiği sözleri yerine getirmemesi, Ermenileri kendilerini koruyabilecekleri kimi araçları oluşturmaya yöneltti. Ermeni örgütleri (Armenekan, Taşnak ve Hınçak), 1885-1890 tarihleri arasında milliyetçilik ve sosyalizm ideolojileri çerçevesinde kurulmaya başlandı. Örgütler, Ermenileri Osmanlı ve kimi Kürt aşiretlerinin zulmüne karşı korumak için çeşitli direnişler organize etti. Abdulhamid'in buna cevabı ise 1891'de, 4. Ordu Müşiri Zeki Paşa eliyle temelde Ermenilere karşı oluşturulan Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nı kurmak oldu. Alaylar, Abdulhamid'in *Kızıl Sultan* olarak da anılmasına sebebiyet veren 1894-96 yılları arasında, tek elden planlanıp uygulanan Ermeni

6 Altı vilayet: Erzurum, Van, Mamüretü'l Aziz, Diyarbekir, Sivas ve Bitlis

7 François Georgeon, *Sultan Abdülhamid* (İstanbul: Homer, 2006)., s. 309-311

pogromlarında (kaynaklar 100.000 ile 300.000 arasında Ermeni'nin öldürüldüğünü söylüyor)[8] da rol aldılar ve bu dönem sonrası Kürt Ermeni ilişkileri de onarılması zor bir kırılmaya uğradı. Aynı dönem Ermeni ve Kürt toplumunun sahip olduğu toprakların Kürt ağalar ve emirliklerin yıkılmasından sonra otorite boşluğundan faydalanıp öne çıkan diğer bir grup olan şeyhler lehine ve zorla el değiştiği bir sürecin hızlanmasına da sebep oldu. Bu durum II. Meşrutiyete kadar böyle devam etti. 1889 yılında kurulan ve ilk süreçlerde sadece gazetelerde Abulhamid'in istibdat rejimini eleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde ise 1900'lerden sonra askeri kanadın etkinliği artmış ve cemiyet, 1908'e gelindiğinde sultanı, Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyması yönünde zorlamış ve kabul ettirmişti.

İki toplum arasındaki bu sıkıntılar özellikle İstanbul'daki Kürt entelektüellerinin de gündemindeydi. Onlardan biri olan Abdurrahman Bedrihan'ın hem 1900 yılında yayımladığı *Kürdistan Kıyâmı*[9] broşüründe, hem de *Kürdistan* gazetesindeki yazıları onun Osmanlı'nın parçalanmasına dair faaliyetleri eleştirse de Ermeni meselesine oldukça hakkaniyetli yaklaştığını göstermektedir. Özellikle Hamidiye alaylarına dair eleştirilerini, ailesinin hüküm sürdüğü Cizîra Botan'ın kontrolünü de eline alan Miran Aşireti lideri Mustafa Paşa ve 4. Ordu Müşiri ve tüm Hamidiye Alaylarının bağlı olduğu Zeki Paşa üzerinden yapıyordu.[10] II. Meşrutiyetin hemen ardından oluşan olumlu havada 1908'in sonbaharında kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş beyannamesi aynı isimle çıkan gazetenin ilk sayısında, Kürt-Ermeni ilişkilerinin düzeltilmesi için çalışılacağına yönelik açık bir vurgu vardı.[11] Yine 1913'te çıkan Roj-i Kurd dergisinin yazarları olan Lütfü Fikri ve Hüseyin Şükrü Baban[12] da Abdurrahman Bedirhan ve KTTC'nin beyannamesi gibi, büyük oranda Ermenilerle Kürtler arasındaki sorunların devlet eliyle bilinçli olarak körüklendiği, Kürt aşiretlerinin Ermenilere saldırmalarının bu şekilde gerçekleştirildiği ve Osmanlı'nın oyununa gelinmemesi için Ermenilerle ilişkilerin düzeltilmesi gerektiği yönündeydi. Diğer bir görüş de M. Salih Bedirhan ve Diyarbekirî Fikrî Necdet'in ve farklı bazı Kürt entelektüellerin de benimsediği bir yaklaşımdı. İki yazar; 1913 yılında çıkan Roj-*î Kurd*'un 3.sayısındaki yazılarında, Kürtlerle Ermenilerin birlikte yaşadıklarını, ancak Ermenilerin Batılı devletlerle birleşerek Kürdistan toprakları üzerinde bir Ermenistan kurmak ve hâliyle imparatorluğu yıkmak istedikleri şeklindeydi.[13] Bu fikri savunan ve görece daha zayıf olan bu entelektüeller, Ermenilere karşı katliamları kabul etmese de Ermenilerin Kürtler aleyhine gizli planları olduğunu düşünüyorlardı. Diğer yandan İstanbul'da yaşayan iki topluma mensup

8 Hans-Lukas Kieser, *Iskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik* Kimlik ve Devlet 1839-1938 = Verpasste friede: mission, ethnie und staat in den ostprovinzen der Türkei 1839-1938, 2. baskı, iletişim yayınları 1075 (İstanbul: İletişim, 2005).

9 Malmisanij, *İlk Kürt Gazetesi Kürdıstan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan, 1868*-1936, (Beyoğlu, İstanbul: Vate Yayınevi, 2009), s.163

10 Janet Klein, *Hamidiye Alayları - İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri* (İstanbul: İletişim yayınları, 2013).s.141, 164-169

M. Emîn Bozarslan, Kurdistan: *rojnama Kurdî ya pêşîn = ilk Kürd gazetesi*, 1898-1902 (Uppsala, Sweden: Weşanxana Deng, 1991). s.448,449

11 M. Emîn Bozarslan, *Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi Kovara Kurdî-Tirkî*, *Kürdçe-Türkçe dergi*: 1908-1909 (Uppsala: Deng, 1998).

12 Kürdoloji Çalışmaları Grubu, Roj-*î Kurd 1913*, İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları 2013.

13 Ibid.

entelektüeller Ermenilere yönelik katliamları engellemek ve toprak meselesi dâhil tüm bu sorunların halline yönelik özelikle II. Meşrutiyet'in hemen akabinde ortak çalışma komisyonları kurdu ve devlete raporlar sunuldu, dilekçeler gönderildi. Fakat Kürdistan'daki bir kesim eşraf ve çoğunluğu Aşiret Alaylarına[14] mensup aşiret liderleri, İstanbul'daki Kürt entelektüelleri gibi düşünmüyordu. 1850'lerden itibaren, özellikle de 1890'lardan sonra Hamidiye Alaylarının sunduğu güç vasıtasıyla Ermenilerden ve yoksul Kürt köylülerinden zorla el koydukları toprakları kaybetmek istemiyorlardı ve doğal olarak farklı düşünüyorlardı. Ermeniler ise *Kızıl Sultan* olarak da adlandırılan II. Abdulhamid'in kanlı rejiminin ardından belki de imparatorluk içinde II. Meşrutiyete en fazla sevinen etnik grup oldu. Fakat Meclis-i Mebusan'ın açılışında üyelerinin birçoğunun Türk olması, birkaç yıl sonrası Türkçü ideolojinin belirtilerinin Meşrutiyet'in başlarında da güçlü bir biçimde hissedilmesine neden oldu. Yine basın özgürlüğünün bir sonucu olarak çıkan birçok yeni gazetede gayri-Müslimlerin, Müslümanlarla eşitliğini kabullenmeyen fikirler fazlasıyla görünür olmaya başladı. Bu süreci takiben gerçekleşen 31 Mart Vakası sonrası II. Abdulhamid tahttan indirildi ve ittihatçılar iktidarlarını iyice pekiştirdiler.

Buna rağmen Ermeniler'in bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun yeni muktedirleri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkileri Kürtlere nazaran daha iyiydi. Bu arada EDF'nin (Ermeni Devrimci Federasyonu, Taşnaksutyun) imparatorluğun toprak bütünlüğünü tanıdığını beyan etmesi ilişkinin ne derece düzeldiğini de gösteriyordu.[15] Fakat meşrutiyet sonrası ilk büyük katliam da Adana'da Ermenilere karşı yapıldı. 31 Mart vakası nedeniyle tahttan indirilen II. Abdulhamid'in organize ettiği iddia edilen bu katliamın,[16] Abdulhamid'in gitmesiyle bir nevi üstü örtüldü. Bu pogrom kısa süren "kardeşlik" ve "eşitlik" havasından sonra, iktidar el değiştirse de, Ermenilerin hiç de güvende olmadıklarını gösterecekti. Tüm bunlar olsa da 1908-1914 arası dönem Ermeniler açısından bir "Reform" zamanı olarak algılandı. Ermeni cemaati ve örgütleri ve devlet arasında Batılı büyükelçilerin de içinde olduğu diplomatik bir savaş süreciydi bu dönem. Fakat aynı zamanda bu yıllar bahsi geçen örgütlerle İttihatçıların ittifak içinde olduğu yıllardır. Özellikle Kürt aşiret alaylarıyla el konulan toprakların iadesi meselesi Ermeni cemaatini ve siyasetçilerini konunun gündeme alınıp çözülmesi için İttihatçılara yakın durmaya yöneltiyordu. Buna paralel olarak iktidarı ele geçiren İttihatçıların, siyaseten Abdülhamid'ten pek de farklı olmadığı kısa zaman içinde anlaşılmıştı. Takip eden yıllarda cemiyet Osmanlıcılık fikrini terk ederek Pan-Türkist bir ideolojiye yöneldi ve 1913 yılındaki kongresinde Türkçü-İslamcı bir ideoloji çerçevesinde yeniden örgütlenerek, cemiyetin ilk dönemlerde Osmanlı hanedanına karşı olan fikri muhalefetinin yerine siyasi ve askeri açıdan da devletin tek hâkimi oldu.[17]

III-)

Nihayetinde, 1914 yılına gelindiğinde Babıâli ile Ermeni cemaati anlaşmaya varabildiler. Buna göre imparatorluk içindeki Ermenilerin yaşadıkları yerler ikiye ayrılacak ve bu iki bölge Avrupalı iki müfettiş tarafından idare edilecekti. Bu müfettişlerin yetkileri oldukça fazlaydı ve

14 Hamidiye Alayları'nın ismi, 2. Meşrutiyet sonrası Aşiret Alayları olarak değiştirildi.

15 Raymond H. Kevorkian, *Ermeniler* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2012). s.28

16 Ibid. s.30

17 Dündar, Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği, 1913*-1918, 3. baskı, İletişim yayınları ; Araştırma-inceleme dizisi 1322. 225 (Cağaloğlu, İstanbul: İletişim, 2008).

anlaşma Şubat 1914'te yapıldı. Fakat Ermeni cemaati bir yıl sonra başlayacak olan katliamdan bihaber birkaç yıldır devletle sürdürdükleri diplomasinin sonuç verdiğini düşünüyordu. Oysa İttihatçıların başındaki troyka bir yıl sonrasını planlamış ve bunun hazırlıklarını yapmaya başlamıştı bile.[18] 1915 Ermeni soykırımının arka planında devletin yaklaşık otuz yıllık bu Panislâmcı ve ona göre daha yeni olan Pantürkist ideoloji ve siyasi tavır yatmaktadır. Kürtlerin durumunda ise pek bir değişiklik olmadı. Hamidiye Alayları'nın isimleri değiştirilerek Aşiret Alayları olarak yeniden organize edildi. Daha önce elde ettikleri birçok imtiyazları ellerinden alındı. Fakat ne Ermenilere ne de Kürt köylüsüne bir hesap vermediler. İttihatçılar bu konuda gelen şikâyet ve dilekçeleri zamana yayarak bir nevi sürüncemede bıraktılar. Fakat aşiret alayları, ihtiyaç duyulur diyerek lağvedilmedi ve düzenli ordunun bir parçası yapılmaya çalışıldı. Akabinde başlayan Birinci Dünya savaşında Osmanlı ordusunda yer alarak Abdulhamid döneminde başlattıkları ittifakı bir biçimde devam ettirdiler. Bir kısım Kürt eşraf ile beraber 1915 Ermeni Soykırımı'nda yer aldıkları, Ermeni mallarına el koydukları ve hem hukuki hem de vicdani anlamda hiçbir şekilde yargılanmadıkları, hesap vermedikleri bilinmektedir.

Kürt Ermeni ilişkileri daha sonraları 1920'lerde, Ağrı isyanı sırasında Hoybun örgütü üzerinden ittifak denemeleriyle düzeltilmeye çalışılmışsa da,[19] geç Osmanlı döneminde yaşanan olayların hâlen ciddi bir biçimde analizinin yapılmaması ve bahsi geçen dönemle yüzleşmenin gerçekleşmemesi nedeniyle hep askıda kaldı. Osmanlı devleti iki toplumu karşı karşıya getirmek için hem ciddi çelişkiler üretti hem de bundan fazlasıyla faydalandı. Kürtler içindeki belli bir kesimin de Osmanlı'nın bu siyasetine dâhil olduğu ve ittifak kurduğu anlaşılıyor. Cumhuriyet ise bu Osmanlı siyaseti ve mirasının bir devamıdır. Dolayısıyla Kürtler, günümüzde devletin 1915 felaketine dair nasıl tavır alıp almadığına göre pozisyon belirlemekten ziyade, kendi sorumluluğunun bilincinde olup doğru tutum sahibi olmalı ki geçmişleriyle yüzleşebilmeli. Türk devleti veya küçük bir grup dışında Türkler, Ermeni Soykırımında hala maddi ve manevi açıdan yüzleşmekten kaçıp inkâr siyasetinde ısrar etmekteler. Türk devletinin konuya yaklaşımı Kürt meselesine yaklaşımı gibi hatta daha derinlerde kalmış bir yok sayıştır. Ontolojik bir durumdur, çünkü devlet ve toplum maddi ve manevi oluşunu bu iki toplumun yokluğu üzerine kurmuştur. Tüm bunlara karşın son yıllarda parçalı ve korkakça da olsa bir yüzleşme teşebbüsünden bahsedebiliriz, ya da bunun emareleri görünmekte. Dolayısıyla süreci iyi değerlendirmek, hakkaniyetli bir yüzleşmeyi sağlamak geleceğin, toplumlar arasında daha eşitlikçi bir temelde ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

18 Ibid.
19 Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri (*İstanbul: Med Yayınları, 1991).